

ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОБЩИТЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ В ИСТОРИЧЕСКАТА ЕВОЛЮЦИЯ НА ГЕОПОЛИТИЧЕСКАТА И ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКАТА СРЕДА В СТРАТЕГИИТЕ ЗА СИГУРНОСТ ПРЕЗ ХХІ ВЕК

ас. д-р Радослав БОНЕВ,
Военна академия „Г. С. Раковски”

Ass. Prof. Radoslav BONEV, PhD
Military Academy “G. S. Rakovski”

Резюме: Докладът представя съвременното разбиране на утвърдени изследователи в теорията на националната и международната сигурност за значението на геополитиката и геостратегията при формулирането на стратегиите за сигурност през ХХІ век. Като метод е използван историческия и политико-географския дискурс за конвергентни сравнения и описания на еволюцията на геополитическата и геостратегиеската среда в контекста на регионалната сигурност през ХХІ век. В изложението е акцентирано значението на стратегическата география (strategic geography) - една сравнително нова научна дисциплина.

Ключови думи: геополитика, геостратегия, стратегии за сигурност, регионална сигурност.

Summary: The report presents the current understanding of established researchers in the theory of national and international security on the importance of geopolitics and geostrategy in formulating security strategies in the XXI century. The used method is historical and political-geographical discourse about converged comparisons and descriptions of the evolution of the geopolitical and geostrategic environment in the context of regional security in the XXI century. The statement has emphasized the importance of strategic geography - a relatively new scientific discipline.

Keywords: geopolitics, geostrategy, security strategies, regional security.

Макс Вебер (Maximilian Carl Emil Weber, 1864-1921) разглежда държавата като “политическо обединение за господство, което се отличава със следните характеристики:

- притежава инстанции за господство, упражняващи принуда, поради което и разполагащи със средства за прилагане на сила;

- държавен ред, приеман като легитимен;

- определена, ограничена територия, в която този ред е валиден”¹.

Франсис Фукуяма (Francis Fukuyama) определя държавата като ”човешка общност, която спешно се стреми към монопол над легитимното прилагане на физическо насилие в пределите на определена територия”².

---

¹ Щефан Броймер. Държавата – създаване, типове и организация. С. ВИ, 2004, с. 22. Арон, Р. Макс Вебер. Ученият и политикът. С., ЕОН 2000, 2000.

Тълкувайки проф. Любомир Владикин³ (1891-1948), може да прием, че *държавата е суверенно обществено-териториално обединение с политически, икономически, социално-демографски, етнокултурните и отбранителните интереси, които са в пряка зависимост и обвързаност със сигурността ѝ.*

В този аспект стратегиите за сигурност през XXI век се превръщат в обективна необходимост в съвременните общества⁴. Интересът към стратегиите за сигурност, според проф. Иван Симеонов, възниква през втората половина на XX век. Тогава сигурността се обособява като жизненоважна ценност за оцеляване, качествен живот и устойчиво развитие на обществото⁵.

*Стратегиите за сигурност са теория, практика и изкуство за формиране и използване на идеи, системи и правила, гарантиращи и генериращи сигурност. Поради широкия си обхват те са едни от най-сложните теоретико-приложни модели, създавани от обществото*⁶. Това затруднява значително разглеждането на един класически, принципен, универсален теоретичен модел или модели на стратегия за сигурност, поради сложната специфика на отделните държави, съюзи и коалиции.

В средата на 70-те години на XX век в международната и националната практика се обособява коренно ново разбиране за стратегиите за сигурност⁷. До този период те се изразяват в система от политически, идеологически, военнополитически и военностратегически възгледи и дейности, достатъчни за защита на държавата (коалицията) и населението, както и за реализиране на основните национални (коалиционни) интереси. Промените в разбиранията и в практическата стратегическа дейност за сигурност са предизвикани от радикалните трансформации в средата за сигурност⁸, характерни за след Студената война (1946-1991), особеностите в системата на международните отношения и регионалната сигурност в началото на XXI век.

Важни концептуални аспекти с висока практическа стойност за стратегиите за сигурност през XXI век са тези, които имат отношение към изследванията в областта на геополитиката, геостратегията (включително военната стратегия и регионалните стратегии за развитие).

Върху структурата и трансформацията на стратегиите за сигурност съществено влияние оказват смисълът, съдържанието и кризата на националната държава в началото на XXI век и нейната роля като субект в системата на международните отношения. По своята същност субектът е водещ елемент в системата⁹.

Ефектите на основните геополитически тенденции след края на Студената война и глобализацията променят, провокират, адаптират или разрушават старата конструкция на стратегическата среда за сигурност, което е предизвикателство пред съществуващите стратегии за сигурност.

---

² Вж. по-подробно: Франсис Фукуяма. *Строежът на държавата*. С., Обсидиан, 2004.

³ Вж. по-подробно: Владикин, Л., *Организацията на демократичната държава*, С., 1992.

⁴ Симеонов, Иван, *Стратегии и стратегическо ръководство на националната сигурност...*, с. 18

⁵ Пак там.

⁶ Пак там.

⁷ Пак там, с. 17-18.

⁸ Пак там, с. 19.

⁹ Хинкова, Соня. *Дипломация и политика в международните системи. „Метерних” и „Реалполитик” /международните отношения през XIX век/*. С., НБУ, 2012, с. 71.

Разширяването на регионалните организации актуализира въпроса за ролята на националните държави и в контекста на геополитическите интереси, защото чрез тях се моделират сферите на влияние в съвременните международни отношения¹⁰. В тази връзка е важно да се подчертае, че геополитическото измерение се формира от динамиката на вътрешните и външните фактори, които определят облика на конкретно географско пространство. То подчертава значимостта на даден регион в международната среда за сигурност, в конкретен исторически контекст и показва неговата роля като наднационален субект.

Геополитическите критерии поставят въпросите за географската детерминираност¹¹ във външната политика и стратегиите за сигурност през ХХI век. От една страна тяхното значение отслабва значително през последните 200 години поради развитие на комуникациите и взаимодействието в международните отношения.

От друга, разпадането на военнополитическите блокове актуализира геополитическите съображения, защото отделните региони могат да формират центрове на сила, които да се превърнат в значими наднационални субекти. Това извежда като необходимост изграждането на трансгранична инфраструктура, транспортни и енергийни комуникации, както и информационни магистрали.

Според проф. д.г.н Стефан Карастоянов¹² и доц. д-р Марин Русев¹³ през по-голямата част от обществената история институционалното гарантиране на сигурността е предимно културно-политически и/или социално-икономически детерминирано чрез различни форми на държавна организация върху определени части от географското пространство¹⁴. Основен обект на властовата държавна амбиция в географското пространство са неговите природни, демографски и антропогенни ресурси.

Постоянната основа на културната традиция при налагането на власт и определянето на основните параметри на сигурността са силовите политически механизми на държавните институции. Чрез тях се решават въпроси и проблеми, свързани с териториален егоизъм, териториална несправедливост, териториален хегемонизъм, териториална експанзия, териториално право, териториално управление, териториална (национална, регионална) сигурност и много други¹⁵. В продължение на хилядолетия основен гарант на териториалната цялост и сигурност за една държава (или междудържавно обединение) са силовите структури на армията.

Формирането на съвременната политическа карта на света и на съвременните международни политически отношения е резултат от сложни и противоречиви обществени процеси¹⁶. През последните години те са белязани от задълбочаващата се

---

¹⁰ Пак там, с.118.

¹¹ Вж. по-подробно: Гумилев, Л. *География етноса в исторически период*. Л., 1990. *Военната стратегия и предизвикателствата на ХХI век*, С., ВА, 2008.

¹² Вж. по-подробно: Карастоянов, Ст. *Политическа география, геостратегия, геополитика. История, теория, практика*. С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 2008.

¹³ Вж. по-подробно: Русев, Марин. *Анатомия на глобалното противопоставяне от гледна точка на класическата геополитика*. // *Военен журнал*, 2005, № 5, с. 114-131.

¹⁴ Вж. по-подробно: Русев, Марин. *Политикогеографски, геополитически и геостратегически измерения на сигурността*. // *Военен журнал*, 2009, № 9, с. 48-54.

¹⁵ Пак там, с. 48.

¹⁶ *Современные международные отношения. Учебник / Под. ред. А.В. Торкунова. М., «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999, с. 33-38. Цыганков, П. Теория международных*

глобализация и регионализация на цивилизационното развитие¹⁷. Наложилата се през ХХ век геополитическа интерпретация на тези процеси извежда на преден план пространствено детерминирани методи на изследване¹⁸.

В началото на ХХІ век тяхната значимост по отношение на стратегиите за сигурност се утвърждава като първостепенна в редица научни клонове и направления. Традиционно дефинираната геополитическа интерпретация на глобалната и регионалната сигурност се основава на постулати от т.нар. „сакрална география” („сакралната география” обикновено се разглежда като псевдонаучно направление, при което социалните феномени се тълкуват чрез пространствени характеристики на антагонистични категории като Суша-Вода, Изток-Запад и Север-Юг), впоследствие умело интерпретирана от класически автори като Ратцел, Махан, Макиндер, Науман, Киелен, Пенк, Бицили, Савицки, Трубецкой, Дрончилов, Маул, Иширков, Хасингер, Ансел, Хаусхофер, Батаклиев, Спайкман, Бауман, Шмит, Хартшорн¹⁹ и др.

В основата на техните концепции стоят детерминизмът на географските посоки и качествата на отделните части от глобалното географско пространство, което предопределя интересите, съдбата, поведението и политиката на населяващите ги народи и култури.

Красноречиво потвърждение на държавно-политическата съставяща и пространствено-географската интерпретация в теорията на международните отношения и стратегиите за сигурност през ХХІ век има в трудовете на един от най-известните съвременни автори в областта на политическата география, геополитиката и геостратегията – Ив Лакост²⁰. Според него „*геополитиката се занимава с борбата за власт на дадена територия и затова няма геополитически размишления без позоваване на държави*”²¹. Геостратегията подчертава значимостта, отдавана при известно съотношение на силите на географските дадености, които в този случай са разглеждани като основна цел, и то за особено продължителни периоди от време²².

Важно значение при разглеждане на стратегиите за сигурност през ХХІ век има *стратегическата география* (англ. *strategic geography*), която като комплексна наука обединява стратегическите аспекти на физическата, икономическата, социалната, политическата и военната география. Тя изучава, описва и изследва стратегическите свойства на социалната и географската среда и тяхното влияние като компоненти на геостратегията²³.

отношения. М., Гардарики, 2005. Цыганков П. Политическая социология международных отношений. М., Радикс, 1994.

¹⁷ Русев, Марин. Политикогеографски..., с. 48-54.

¹⁸ Кръстев, Вилиян. Валентин Михайлов. Регионални геополитически изследвания. Варна, ИК СТЕНО, 2009, с.13-34.

¹⁹ Имена на известни изследователи от различните школи на класическата геополитика, които са оказали влияние при формирането на тенденции, доктрини и стратегии във външната политика на съюзи, коалиции и държави като субекти в историята на международните отношения през ХХ век. Вж. по-подробно: Карастоянов, Ст. Политическа география, геостратегия, геополитика. История, теория, практика. С., УИ „Св. Кл. Охридски”, 2008, с. 53-116, 220-227.

²⁰ Лакост, Ив. Геополитика и геостратегия. // Военен журнал, 1993, № 1, с. 117-120.

²¹ Вж. по-подробно: Lacoste, Y. Preface: Dictionnaire geopolitique des Etats. Paris, 1998.

²² Лакост, Ив. Геополитика и геостратегия..., с.120.

²³ Гончаров А. В. Стратегическая география. Её сущность и методы. Минск, 2010, с. 6. Mackinder Halford John. The Geographical Pivot of History. In: Mackinder H.J. Democratic Ideals and Reality. N.Y.,

Сред главните проблеми на съвременните геополитически и геостратегически изследвания Ив Лакост извежда увеличаването на суверенните държави върху картата на света, значителната степен на неравностойност между тях по отношение на природен, икономически и политически потенциал (крахът на малките национални държави и на държавите без нация), нарастващият брой на нетрадиционните фактори в отношенията на междудържавно и междублоково съперничество²⁴.

Ето защо стратегическата география се превръща в основния „информационен домейн“ на геостратегията през XXI век, който индиректно влияе върху съдържанието на стратегиите за сигурност.

Според Збигнев Бжежински геостратегията е стратегическо управление на геополитическите интереси²⁵. Той декларира твърде тясно разбиране на тази връзка - единствено в областта на въоръженията и баланса на военните сили.

В по-широк смисъл геостратегията пряко влияе върху разработването на стратегиите за сигурност през XXI век, а те трябва да отчитат разнообразни културно-политически, социално-икономически, етнодемографски и военни аспекти на международната и регионалната сигурност в контекста на политико-географската среда в първите две десетилетия на XXI век.

Прието е потенциалът на силовите институции в държавата да се оценява и през призмата на редица невоенни аспекти на сигурността - природни бедствия, епидемии, недостиг на храни, нелегално производство и търговия и много други. Тяхната значимост нараства много през последните столетия, а може би най-вече през последните десетилетия, и все по-често се разглежда като равнопоставена на традиционните военни приоритети в областта на националната сигурност.

За разлика от ясно изразената обективна същност на основните геополитически закономерности в световното цивилизационно развитие, геостратегията се отличава с предимно субективен характер²⁶. Нейните основни дефинитивни характеристики се предопределят от силно повлияната от въздействието на конюнктурни фактори реална практическа дейност, насочена към реструктуриране на политическото пространство, облагодетелстващо едни държави и народи за сметка на други.

Следователно, стратегиите за сигурност през XXI век се влияят от съвременните глобални предизвикателства, които извеждат геостратегията извън нейния традиционен военнополитически и военностратегически смисъл, налагат по-широкото ѝ тълкуване с отчитане на разнообразни природно-екологични, културно-

---

1962. Kemp Geoffrey, Harkavy Robert E. *Strategic Geography and the Changing Middle East*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1997. Kemp G., Harkavy R. *Strategic Geography and the changing Middle East*. Carnegie Endowment for International Peace in cooperation with Brookings Institution Press, 1997. Faringdon, Hugh. *Strategic Geography: NATO, the Warsaw Pact, and the Superpowers*. Routledge (1989).

²⁴ Пак там.

²⁵ Вж. по-подробно: Бжежински, Зб. *Голямата шахматна дъска: Американското превъзходство и неговите геостратегически императиви*. С., изд. Обсидиан, 1998.

²⁶ Вж. по-подробно: L a c o s t e, Y. *Dictionnaire de geopolitique*. Paris, 1993.

политически и социално-икономически аспекти на глобалната и регионалната политика и сигурност²⁷.

Основен геостратегически мотив на съвременната политика е желанието за контрол над богати на природни, човешки или стопански ресурси географски пространства, както и над такива, чрез които може да се осъществява ефективно блокиране на важни информационни комуникации. С най-активна стратегия се отличават големи национални държави и международни обединения - ООН, НАТО, САЩ, Руската федерация, Франция, Германия, Китай, ЕС като цяло, НАФТА. Според проф. д.н. Валери Лазаров, в съвременната геостратегическа среда три тенденции стават доминиращи: (1) попадането на САЩ във все по-сложна военна и политическа ситуации (2), налагането на Русия на глобалната сцена, (3) разрастването на икономическата рецесия, обхванала целия свят²⁸, а според Хенри Кисинджър „в лицето на Китай Съединените щати ще се сблъскат с противник, чийто вековен опит го е направил извънредно изкусен в стратегията за протакане на конфликтите и чиято доктрина набляга на психологическото изтощение на врага”²⁹. Вероятното издигане на Китай и Индия, както и на други държави в ранг на нови големи световни актьори - възход, подобен на този на обединена Германия през XIX в. и на САЩ в началото на XX в. - ще промени геополитическия пейзаж и ще повлияе на глобалното развитие почти толкова, колкото цитираните две държави през двата отминали века³⁰.

Същевременно геостратегически мотиви с регионален характер са присъщи и за външната политика на държавни формирания със среден и малък потенциал - например унитарността на Украйна, значението на Пакистан, положението на Етиопия, „анклавната” стратегическа зависимост Армения, енергийния потенциал на Азербайджан и ролята на Израел в Близкия изток³¹.

Как се съизмерва стратегията за сигурност на голямата и малката държава, колкото и условно да се приема това? В своя прогноза френският геополитик и икономист Жак Атали (Jacques Attali)³² предлага седем критерия, на които трябва да отговаря великата сила на XXI век: да бъде достатъчно богата, за да има тежест в

²⁷ Хилекамп, Свен. Стратегии за световния мир. // GEO, 2008, № 1, с. 40-43.

²⁸ Лазаров, Валери. Новите реалности и разузнаването с хора. (Теория, нетрадиционни мрежови структури, поукки от практиката). С., изд. Изток-Запад, 2012, с. 23.

²⁹ Кисинджър, Хенри. За Китай. С., Труд Издателска къща, 2012, с. 465.

³⁰ Баев, Йордан. Другата студена война. Съветско-китайският конфликт и Източна Европа. С., Военно издателство, 2012, с. 274.

³¹ Русев, Марин. Политикогеографски..., с. 50.

³² Жак Атали (на [френски](#): Jacques Attali) е френски [финансист](#), [икономист](#) и [философ](#) от [еврейски произход](#). Роден е в [Алжир](#) в еврейско семейство, преселило се в [Париж](#) през 1963 г. Завършва политехническо училище (1963), а по-късно получава [диплома](#) от Института за политически изследвания и постъпва в Националното училище по администрация. Придобива известност през 1981 г. благодарение на високото си положение, което заема в обкръжението на [президента на Франция](#), чийто главен съветник Атали е и днес. Член е на [Билдербергския клуб](#). През април 1991 г. е избран за първи ръководител на новата [Европейска банка за възстановяване и развитие](#). Автор е на десетина книги. За Жак Атали [демокрацията](#) е най-добрата [политическа система](#), системата за [търговия](#) - двигател на прогреса, а [всевластието на парите](#) - най-добрият и справедлив [порядък на обществените отношения](#). Жак Атали е замесен в [аферата Анголагейт](#) (на [английски](#): Angolagate) - като посредник за критикуваната продажба на [оръжие](#) за [Ангола](#). Източник: http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B0%D0%BA_%D0%90%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8 (достъпен на 20.04.2016)

международните дела; да владее прогреса в областта на световните технологии, комуникациите и енергетиката; да има валута, способна да служи за резерв и международни транзакции; да разполага с ядрено оръжие и да може да изпраща на далечно разстояние най-малко 10 дивизии; да има в географско отношение отвъдморски интереси, да може да охранява морските си пътища, енергийните си източници, запасите си от питейна вода, да разполага със стратегически съюзници; да бъде одухотворявана от универсална култура - национална или религиозна, и да съблазнява другите със своите произведения на изкуството; да е в състояние да замисля и прилага имперска външна политика³³. Всичко това гарантира нейната сигурност и доминация.

В научните изследвания на проф. д.в.н. Георги Бахчеванов се разглежда подробно *сигурността на малката държава в началото на XXI век*, която е обвързана и със стратегията ѝ за сигурност³⁴. Според него основна характеристика на малката държава е отсъствието на военна мощ. Малката държава не може да осигури своята безопасност със собствени сили и за да гарантира сигурността си, тя е длъжна да разчита на помощта от други държави, международни институции, процеси и събития. Малката държава трябва да се съобразява в най-голяма степен с другите действащи участници на международната арена. Например, за разлика от великите държави-членки на НАТО, нито една малка държава членка на НАТО не е в състояние сама надеждно да осигури своята сигурност даже в сферата на конвенционалните оръжия.

Различието между големите и малките държави се основава на степента, в която дадена държава е в *състояние надеждно да осигури собствената си потребност от сигурност във всеки един момент*. За малките държави е характерно, че политическото им влияние се ограничава на *регионалния театър*, а не е глобално; тяхната сигурност зависи от външни политически сили.

Малките държави са принудени да определят важността на стратегическите си цели, от една страна съобразно своите силни и слаби страни, а от друга - от съществуващите благоприятните възможности в обкръжаващата среда и заплахите на външната среда³⁵.

Формулирането на стратегия за сигурност на малката държава се извършва в съответствие с набелязаните стратегически цели на основата на резултатите от извършените анализи.

Стратегията за сигурност организира и направлява военните, дипломатическите, икономическите и информационните (включително психологическите) инструменти на властта на малката държава към единна цел. Малките държави в определени етапи на своето развитие са изправени пред сложен избор: да следват възприетата стратегия или да преминат към нова стратегия³⁶. Във втория случай е необходимо да се намерят

---

³³ Александров, Е. *Речник по международни отношения*. С., изд. Тракия-М, 2001, с. 76.

³⁴ Вж. по-подробно: Бахчеванов, Георги. *Малката държава в променящата се среда за сигурност*. Дисертационен труд за получаване на научна степен „доктор на военните науки”. С., ВА, 2006.

³⁵ Вж по-подробно: Бахчеванов, Георги. *Малката държава в началото на XXI век*. // *Военен журнал*, 2005, № 2, с. 62-75.

³⁶ Пак там.

подходящи алтернативи. Анализът на международните отношения³⁷ показва четири основни вида стратегически алтернативи: разчитане на собствени сили; ангажимент съвместно с други; участие в съюзи; комбинация от трите³⁸.

Същевременно, при геостратегическите подходи и анализи, се използва военната мощ на държавите за поддържане баланса на силите и националният интерес остава неизменна даденост³⁹.

Държавите са основните геополитически актьори и водещите субекти в международните отношения. Следвайки необходимостта да се изясняват понятията, можем да приемем геополитиката като *“съвкупност от организирани общности, които упражняват по право или фактически ефективен контрол върху дадени територии и тяхната култура, цивилизация и история, и имат общи, сродни и съпоставими черти”*⁴⁰. На семантично ниво “геополитика” моделира представата за ограничено пространство и като най-общо определение за нея може да се приеме твърдението, че тя е *„концептуален образ на пространствени интереси”*⁴¹, а оттам и на възможността за реализиране на стратегиите за сигурност. Збигнев Бжежински е на мнение, че геополитиката представлява *“игра” на сили*⁴².

При изследването на стратегиите за сигурност е важно да се подчертае, че различните геополитически школи акцентират върху държавата като пространствено образувание, а субекти са всички, които имат отношение към политическите процеси в тяхната пространствена интерпретация. В този смисъл Бжежински определя, че *„Самата идея за глобално доминираща сила е скорошен исторически феномен”*⁴³.

При геополитическата интерпретация на влиянието на държавата, ролята на стратегия за (национална) сигурност през ХХІ век остава значима и незаменима, но заедно с геополитиката в съвременните международни отношения се развива и *процесът на глобализация*. Неговата същност „отрежда” друга роля за националната държава, защото в политически контекст глобалните тенденции в *постбиполярният свят* се стимулират чрез нарасналата роля на международните организации за сигурност.

Междуправителствени или наднационални структури за колективна сигурност и отбрана се опитват да осъществят глобално регулиране и мотивират своята активност с универсални принципи и практики. Реалността в системата на международните отношения показва, че те са с твърде общ характер и не могат да внесат хармония в глобалния свят. Откроява се неговата незавършеност, асиметрия⁴⁴ и възникването на конфликти между различните геополитически системи, за отстояване на по-тесни

---

³⁷ Вж. по-подробно: Александров, Е. История на международните отношения. НИМО. С., изд. къща Интела, 2000. Александров, Е. Психология на международните отношения. С., 1989.

³⁸ Вж. по-подробно: Бахчеванов, Георги. Малката държава в променящата се среда за сигурност. Дисертационен труд за получаване на научна степен „доктор на военните науки”. С., ВА, 2006.

³⁹ Хинкова, Соня. Дипломация..., с. 119.

⁴⁰ Бацаров, Здравко. Геополитически системи. С., изд. ТВР-Принт, 1999, с.20-25.

⁴¹ Бъчваров, Марин. Геополитика. Терминологичен справочник, София, Петекстон, 1999, с.98-107.

⁴² Бжежински, Збигнев, Голямата шахматна дъска, София, Обсидиан, 1997, с.50-51.

⁴³ Бжежински, Збигнев. Стратегическата визия. Америка и кризата на глобалната сила. С., Обсидиан, 2012, с.17.

⁴⁴ Вж. по-подробно за асиметричния характер на съвременните конфликти и средата за сигурност: Хинков, Митко. Новата среда за сигурност и асиметричният характер на съвременните конфликти. // Военен журнал, 2010, № 1-2, с. 17-30.

пространствени интереси. За да се очертае поне част от влиянието на глобалните процеси върху националната държава, е необходимо да се изясни самото понятие „глобализация”. То обаче няма универсална дефиниция и е много трудно в ограничен обем да се представят различните определения, защото те са твърде много⁴⁵.

Тълкувайки теоретичната постановка на Самюел Хънтингтън, която е изградена върху идеята за конфликт на цивилизационно равнище⁴⁶, проф. Семерджиев определя, че основните конфликти ще са на цивилизационна, а не на държавна основа⁴⁷. Според него Хънтингтън просто замества държавата, главното действащо лице в политическите отношения, с един по-голям политически субект - цивилизацията. Така Хънтингтън, оставяйки в границите на *политическия реализъм* на XX век⁴⁸, заменя *идеологическото противоборство на биполярния свят с конфликтността на културно-цивилизационните различия в многополярния свят*⁴⁹, но с уговорката, че *международната политика е преди всичко едно усилие за придобиване на влияние и авторитет между свързани, но по същество изолирани единици, всяка от които се стреми да изпревари другите, за да постигне успех в защитата на собствените си интереси в едно анархично обкръжение*⁵⁰.

Глобализацията, която индиректно въздейства на стратегиите за сигурност на националната държава, съдържа икономически, институционални и идеологически конотации⁵¹. Най-кратко те могат да бъдат представени като:

- икономически натиск, оказван от интернационализацията на финансовите пазари и търговията;
- появата на големите интернационални корпорации;
- институционален натиск, произтичащ от правилата и управлението на международните търговски организации и колективни актьори.

Съществуват и по-конкретни дефиниции, които разграничават политическа, икономическа и културна глобализация. В други определения се подчертава диференциацията между „глобализация”, „глобализъм” и „интернационализация”⁵².

Според доц. д-р Соня Хинкова основни понятия, които се използват в глобализацията са трансгранични структури и космополитизъм. В това разбиране се залага на ролята на обществените контакти, а националният интерес може да се дефинира под влияние на взаимната зависимост. В процеса на глобализация,

⁴⁵ Хинкова, Соня, *Пос. съч.*, с. 119-120.

⁴⁶ Хънтингтън, С. *Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред*. С., изд. Обсидиан, 1999

⁴⁷ Семерджиев, Цветан. *Стратегическо ръководство и лидерство*. Среда..., с.288.

⁴⁸ Вж. по-подробно за политическия реализъм: Конъшев В.Н. *Неореализм в современной политической мысли США*. СПб: Изд. БАН, 2001.

⁴⁹ Вж. по-подробно: Дугин, Александр. *Теория многополярного мира*. М., 2013.

⁵⁰ Семерджиев, Цветан. *Стратегическо ръководство...*, с. 289.

⁵¹ Конотация- конотативното значение на думата, за разлика от денотативното, е допълнително, второстепенно, определено от контекста, което се е появило и е тясно свързано с опита на човека. Това е субективното, произтичащо от определена културна среда, както и емоционално или свързано с опита асоцииране с определено значение или привнасяне на такова към дадена дума или фраза, и е значение, което се реализира в контекста, като се отличава в определена степен от речниковото значение на думата или нейната денотация.

⁵² Rupert, M., *Ideologies of Globalization: Contending Visions of a New World Order*, London, 2000, p.46.

икономическата взаимозависимост и международните институции стават по-значими фактори в световната политика, отколкото националните държави⁵³.

Тези характеристики дават основание да се направи извода, че последиците от глобализацията върху националната държава са поне две. На *първо място* се стига до загуба на автономия, защото националните правителства губят възможността си да вземат решения, независимо и без да се съобразяват с “външни” икономически и политически фактори и актьори. *Втората последица* от глобализацията е загуба на контрол, защото националните правителства губят способността си да влияят върху икономическите фактори и актьори, опериращи на тяхна територия⁵⁴.

Тези „загуби” се приемат като закономерни от последователите на либералния подход например, защото за тях световната политика е глобално общество, което функционира успоредно с държавите и донякъде определя контекста на тяхното съществуване⁵⁵. В резултат на това можем да подчертаем, че при формулиране на стратегиите за сигурност през ХХІ век, структуроопределящо въздействие оказва динамиката на субекта в международните отношения в постбиполярния свят. Тази динамика утвърждава ролята на наднационалните форми и създава *полицентрична международна среда*.

В изследването „Трансформация на войната” (Transformation of Warfare) на проф. д-р Мартин ван Кревелд се посочва, че в нея (международната среда – *б.а.*) *множеството от правителствени и неправителствени международни организации, съюзи и коалиции, формират съображения за външна политика, които са синтезирани в общочовешки ценности като сигурност и взаимодействие*⁵⁶. Редовните въоръжени сили ще са „безсилни” да управляват конфликтите с ирегулярните формирования в своя полза, защото ще има „ре-примитивизация” на човека, човешкото общество, при „деинституциализация” на държавата⁵⁷.

Различните субекти осъществяват своята международна дейност, като си партнират и се допълват. Така светът става цялостен и взаимобвързан, а интересите на държавите взаимозависими. *Това затваря цикъла от исторически универсализъм, през национално многообразие, към глобализация. Доказва и тезата, че общите закономерности в историческата еволюция на геополитическата и геостратегическата среда е разположена в няколко века и „съдържа” различните модификации на субекта в международните отношения – от универсалната религиозна власт, през суверенната светска държава, към националната държава, до наднационалните форми. Те осъществяват своята външнополитическа дейност в различни системи на международните отношения и влияят съществено върху тяхната същност*⁵⁸.

---

⁵³ Хинкова, Соня, *Пос. съч.*, с. 120.

⁵⁴ *Пак там.*

⁵⁵ Вж. по-подробно: Най, Дж. Международните конфликти, теория и история, София, Прагма, 1998, с. 17-23.

⁵⁶ Вж. по-подробно: Кревелд М. ван. Трансформация войны. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005, с. 236-286. Creveld van, M. Transformation of Warfare. New York, 1991.

⁵⁷ Вж. по-подробно: Кревелд, Мартин ван. Расцвет и упадок государства. Перевод с английского Ю. Кузнецова и А. Макеева. (Серия „Политическая наука”) М., ИРИСЭН, 2006, с. 435-462, 482-498.

⁵⁸ Хинкова, Соня, *Пос. съч.*, с. 121.

Проф. Георги Стефанов обосновава теоретичното положение, че върху съвременната международна сцена се проявяват два много различни вида субектност:

- универсална международна субектност;
- ограничена международна субектност⁵⁹.

Като резултат считаме, че стратегиите за сигурност през XXI век трябва да отговарят на определени качествени фундаментални и нормотворчески изисквания и процедури, които да бъдат:

- динамични, гъвкави и адаптивни;
- обективни, балансиранни, реални и изпълними;
- писмено формулирани, основани на достатъчно пълна и достоверна информация за силните и слабите страни на стратегическата среда на сигурност;
- новаторски и амбициозни, в съответствие с интересите на държавата, коалицията/съюза от държави;
- основани на системен и стратегически анализ и диагностика на стратегическата среда на сигурност и системата за политически мениджмънт на държавата, коалицията/съюза от държави;
- предписващи оптимални действия;
- количествено оразмерени;
- осигуряващи единство между организационните органи, осигуряващи постигането на синергичен ефект.

От геополитическа и геостратегическа гледна точка критериите за оценка на качеството на стратегиите за сигурност през XXI век е необходимо да съдържат:

- адекватност, пригодност, валидност;
- осъществимост, вътрешна обвързаност, риск и уязвимост;
- икономичност, далновидност, степен на неопределеност.

Използвана литература:

1. Александров, Е. Речник по международни отношения. С., изд. Тракия-М, 2001.
2. Александров, Е. История на международните отношения. НИМО. С., изд. къща Интела, 2000.
3. Александров, Е. Психология на международните отношения. С., 1989.
4. Баев, Йордан. Другата студена война. Съветско-китайският конфликт и Източна Европа. С., Военно издателство, 2012.
5. Бахчеванов, Георги. Малката държава в началото на XXI век. // Военен журнал, 2005, № 2, с. 62-75.
6. Бахчеванов, Георги. Малката държава в променящата се среда за сигурност. Дисертационен труд за получаване на научна степен „доктор на военните науки”. С., ВА, 2006.
7. Бацаров, Здравко. Геополитически системи. С., изд. ТВР-Принт, 1999.
8. Бжежински, Збигнев. Голямата шахматна дъска, София, Обсидиан, 1997.
9. Бжежински, Зб. Голямата шахматна дъска: Американското превъзходство и неговите геостратегически императиви. С., изд. Обсидиан, 1998.
10. Бжежински, Збигнев. Стратегическата визия. Америка и кризата на глобалната сила. С., Обсидиан, 2012.
11. Бъчваров, Марин. Геополитика. Терминологичен справочник, София, Петекстон, 1999.
12. Владикин, Л., Организацията на демократичната държава, С., 1992.

---

⁵⁹ Стефанов, Георги. Теория на международните отношения. С., Сиела, 2004, с.85-86.

13. Гумилев, Л. *География этноса в исторический период*. Л., 1990. *Военната стратегия и предизвикателствата на XXI век*, С., ВА, 2008.
14. Карастоянов, Ст. *Политическа география, геостратегия, геополитика. История, теория, практика*. С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 2008.
15. Кръстев, Вилиян. Валентин Михайлов. *Регионални геополитически изследвания*. Варна, ИК СТЕНО, 2009, с.13-34.
16. Кисинджър, Хенри. *За Китай*. С., Труд Издателска къща, 2012.
17. Лазаров, Валери. *Новите реалности и разузнаването с хора. (Теория, нетрадиционни мрежови структури, поуки от практиката)*. С., изд. Изток-Запад, 2012.
18. Лакост, Ив. *Геополитика и геостратегия*.//Военен журнал, 1993, № 1, с. 117-120.
19. Най, Дж. *Международните конфликти, теория и история*, София, Прагма, 1998.
20. Франсис Фукуяма. *Строежът на държавата*. С., Обсидиан, 2004.
21. Русев, Марин. *Анатомия на глобалното противопоставяне от гледна точка на класическата геополитика*. // Военен журнал, 2005, № 5, с. 114-131.
22. Русев, Марин. *Политикогеографски, геополитически и геостратегически измерения на сигурността*.//Военен журнал, 2009, № 9, с. 48-54.
23. Семерджиев, Цветан. *Стратегическо ръководство и лидерство. Среда*.
24. Симеонов, Иван, *Стратегии и стратегическо ръководство на националната сигурност*.
25. Стефанов, Георги. *Теория на международните отношения*. С., Сиела, 2004
26. Хинков, Митко. *Новата среда за сигурност и асиметричният характер на съвременните конфликти*. // Военен журнал, 2010, № 1-2, с. 17-30.
27. Хинкова, Соня. *Дипломация и политика в международните системи. „Метерних“ и „Реалполитик“ /международните отношения през XIX век/*. С., НБУ, 2012.
28. Хилекамп, Свен. *Стратегии за световния мир*.//ГЕО, 2008, № 1, с. 40-43.
29. Хънтингтън, С. *Сблъсъкът на цивилизацията и преобразуването на световния ред*. С., изд. Обсидиан, 1999.
30. Щефан Броймер. *Държавата – създаване, типове и организация*. С. ВИ, 2004.
31. Арон, Р. Макс Вебер. *Ученият и политикът*. С., ЕОН 2000, 2000.
32. Дугин, Александр. *Теория многополярного мира*. М., 2013.
33. *Современные международные отношения. Учебник / Под. ред. А.В. Торкунова*. М., «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999, с. 33-38. Цыганков, П. *Теория международных отношений*. М., Гардарики, 2005. Цыганков П. *Политическая социология международных отношений*. М., Радикс, 1994.
34. Кревельд, Мартин ван. *Расцвет и упадок государства. Перевод с английского Ю. Кузнецова и А. Макеева*. (Серия „Политическая наука“) М., ИРИСЭН, 2006.
35. Кревельд М. ван. *Трансформация войны*. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005, с. 236-286. Creveld van, M. *Transformation of Warfare*. New York, 1991.
36. Коньшиев В.Н. *Неореализм в современной политической мысли США*. СПб: Изд. БАН, 2001.
37. Lacoste, Y. *Dictionnaire de geopolitique*. Paris, 1993.
38. Lacoste, Y. *Preface: Dictionnaire geopolitique des Etats*. Paris, 1998.
39. Гончаров А. В. *Стратегическая география. Её сущность и методы*. Минск, 2010
40. Mackinder Halford John. *The Geographical Pivot of History*. In: Mackinder H.J. *Democratic Ideals and Reality*. N.Y., 1962.
41. Kemp Geoffrey, Harkavy Robert E. *Strategic Geography and the Changing Middle East*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1997.
42. Kemp G., Harkavy R. *Strategic Geography and the changing Middle East*. Carnegie Endowment for International Peace in cooperation with Brookings Institution Press, 1997.
43. Faringdon, Hugh. *Strategic Geography: NATO, the Warsaw Pact, and the Superpowers*. Routledge (1989).
44. Rupert, M., *Ideologies of Globalization: Contending Visions of a New World Order*, London, 2000
45. http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B0%D0%BA_%D0%90%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8